

રોજ સવારના પહોરમાં એક સક્કરખોરો આવીને સવિતાની ઊંઘ બગાડી જાય છે અને સવાર સુધારી જાય છે. ગામડાગામની છોકરીને સવારે ઊઠે ત્યારથી તે છેક બપોર સુધી પગ વાળીને બેસવાનો સમય તો હોતો નથી, એટલે સવિતા સવારની બે-ત્રણ મિનિટ પથારીમાં પડી-પડી સક્કરખોરાનો અવાજ સાંભળે છે. એને બહુ મજા આવે છે. હંમેશાં વિસ્મય થાય છે : આટલું નાનું અમથું પંખી આટલો મોટો અવાજ ક્યાંથી કાઢી શકતું હશે! આ પ્રશ્નનો જવાબ મેળવવામાં સવિતાને કોઈ ખાસ રસ નથી. એને માત્ર સવાલ કરવામાં જ રસ છે, કુતૂહલનો જ આનંદ છે.

આમેય તેના જીવનમાં આનંદ બહુ ઓછો છે. મા-બાપ તો છે નહિ. કાકા-કાકીને આશરે જ તે અને તેનો નાનો ભાઈ મોહન મોટાં થયાં છે. ઈશ્વરકાકા ભલા માણસ છે. પોતાને છોકરાંછૈયાં ન હોવાને લીધે આ ભાઈબહેન તરફ કુમળું હૈયું રાખી શકે છે, જ્યારે કાકીનું એવું નથી. આટલી મોટી સવિતાનું હજુ ઠેકાણું પડતું નથી એ વિચારે રાતદહાડો બળી મરતાં મણિકાકી ક્યારેક સવિતા સાથે કર્કશ અવાજે બોલી ઊઠે છે, તો ક્યારેક એ ન પહોંચી વળે એટલાં કામ ચીંધે છે. સવિતા આ બધાથી ટેવાઈ ગઈ છે. એને કોઈની સામે કશી ફરિયાદ નથી. હા, છે - પણ તે એકલા સક્કરખોરા સામે. એ જો થોડો મોડો આવતો હોય તો સવિતાને વધારે ઊંઘવા મળે ને!

તે દિવસે પણ રોજની જેમ સક્કરખોરાએ આવીને પોતાની પજવણી શરૂ કરી. કેટલો સુંદર - કેટલો નાજુક હતો એ! હવામાં જ બેઠક માંડીને પાંખો ફફડાવતાં અધ્ધર રહેવાનું અને દરેક ફૂલ પાસેથી રસનું એક ટીપું માગી લેવાનું એ કામ તો સક્કરખોરો જ કરી શકે. આંખોમાં અડધી ઊંઘ ભરીને સવિતા બારી પાસે આવીને ઊભી ને સક્કરખોરાને જોવા લાગી. આકાશનો ભૂખરો ઉજાસ ધીમેધીમે સફેદ થતો જતો હતો. સામેનો પીપળો હજારો પાન એકસાથે હલાવીને આકાશના કોઈ અદૃશ્ય દેવને ચામર ઢોળતો હતો. એ પીપળો પણ જૂનો જોગી છે આ ગામનો. કદાચ ઈશ્વરકાકાના દાદાના દાદાએ પણ આ પીપળાને આવી જ રીતે ડોલતો જોયો હશે, અને વધારે વિચાર કર્યા વગર એ હળલાકડું લઈને પોતાના સીમમાં આવેલા ખેતર તરફ રવાના થઈ ગયા હશે. ઓહોહો... તે વખતે તો કેટલાં બધાં ખેતર હતાં એ લોકોની પાસે! હવે તો બહુ જ ઓછાં રહ્યાં છે. મોહન નાનો છે. તો પણ એની મદદથી ઈશ્વરકાકા એટલી ખેતી કરી

શકે છે. સવિતાને મોહન બહુ વહાલો છે. તે ઈચ્છે છે કે મોહન પણ એની ઉંમરના બીજા છોકરાઓની માફક શર્ટ-પેન્ટ પહેરીને ભાગવા જાય. એને કદી હાથપગ ગંદા કરવા ન પડે. કપડાં મેલાં કરવાં ન પડે. એના કુમળા ચહેરા પર પરસેવાના રેલા જોવા ન પડે. પરંતુ ઈચ્છાઓ હંમેશાં ફળીભૂત થતી નથી. એમ તો ઈશ્વરકાકાની તબિયત સારી થઈ જાય, મણિકાકી હેતાબા જેવાં જ વહાલસોયાં થઈ જાય એવું પણ એ ક્યાં નહોતી ઈચ્છતી?

વળી, એને પોતાને માટે પણ એના નાનકડા હૈયાને એક ખૂણે ઈચ્છાનું એક નાનકડું બીજ ઊંડી માટીમાં ઘરબાઈને ક્યાં નથી પડ્યું? એ બીજ એક સુભગ ક્ષણની રાહ જુએ છે, પરંતુ સવિતા એને અંકુરિત થવા દેતી નથી. એ નથી ઈચ્છતી કે એના ઘરડા ને બીમાર કાકા પર અસહ્ય આર્થિક બોજ આવી પડે. અને એ અનિચ્છા વધારે પ્રબળ છે.

ખરું જોતાં સવિતાને એના ઈશ્વરકાકા પ્રત્યે અનહદ લાગણી છે. નાની હોવા છતાં મા બાળકને સાચવે એટલી કાળજીથી એ એના કાકાને સાચવે છે. રોજની ટેવ પ્રમાણે એને કંઠેથી પ્રભાતિયાના સૂર વહેતા થયા -

જાગો જે જશોદાના જીવન, વહાણેરાં વાયાં રે,
તમારે તે ઉશીકે વહાલા મારાં ચીર ચંપાયાં રે!

આ ભજનના શુંગારરસ પ્રત્યે એ જરાયે સભાન નથી. એ ગાતી જાય છે અને કામ કરતી જાય છે - મનમાં ફક્ત એટલું જ છે કે ભગવાનનું નામ દેવાય છે.

ભજન ગાતાં-ગાતાં એને ઓચિંતું યાદ આવ્યું કે કાકાને હુક્કો પીવો હશે એટલે લીટી અધૂરી છોડીને તે નીચે દોડી અને ચૂલો ચેતાવીને તુલસીક્યારે પાણી નાખવા ગઈ, એટલી વારમાં ઈશ્વરકાકા ખડકીને દાદરેથી નીચે ઊતર્યા અને પાટ પર બેસીને બગાસું ખાતાં-ખાતાં એમણે બૂમ પાડી, “સવિ! દેવતા લાય જોઈએ!” સવિતાએ કહ્યું, “એ લાવી!”

સવિતા અંદરથી હાથાવાળી નાની સૂપડીમાં દેવતા લઈને આવી અને હસતાં-હસતાં બોલી, “પહેલું દાતણ કરી લો ને! મારી કાકી બૂમ પાડશે.”

“એને તો ટેવ પડી!” ઈશ્વરકાકાએ કહ્યું અને હુક્કાનું પાણી બદલીને નવી તમાકુ મૂકીને હુક્કો ભર્યો. એટલામાં સવિતા લોટો અને દાતણ લઈ આવી.

એ બોલી, “કાકા!”

“શું છે?”

“કાકા, મારી કાકી શોધે તો કહેજો કે હેતાબાને ત્યાં ગઈ છે, હોં કે! એમને થોડી દાળ ઊપણી આપું. બે-ચાર દિવસથી કઠ્ઠા કરે છે ને પછી મારે કામમાં ને કામમાં રહી જ જાય છે.”

“હારું! આજે મંગળિયોયે આવશે ભલો હશે તો.” ઈશ્વરકાકા બોલ્યા.

“તો-તો મોહન પણ આવવાનો!” સવિતા હરખાઈ.

ઈશ્વરકાકાએ કહ્યું, “એનું કશું નક્કી ન કહેવાય. આજેય આવે ને કાલેય આવે. તું તારે જા, ડોશીને ઊપણી આલ. પછી તારી કાકી ઊઠશે તો જવા નહિ દે ઝટ લઈને!”

કાકા-ભત્રીજી વચ્ચે સમજદારીના એક સ્મિતની આપલે થઈ અને સવિતા ખડકીની બહાર નીકળી. હેતાબાનું ઘર કંઈ આઘું નહોતું. બે નાકાં વળોટ્યાં કે સીધી હેતાબાના ઘરની ખડકી દેખાઈ. સવિતા ત્યાં જઈને ઊભી રહી ને ખડકીના તોતિંગ દરવાજાને જરાક ઠેલો માર્યો કે ડોશી અંદરથી બોલ્યાં, “કુણ એ?” સવિતાએ બહારથી જ કહ્યું, “કોઈ નહિ, હેતાબા, એ તો હું છું.”

હેતાબાએ ધ્રૂજતા હાથે બારણાં ખોલ્યાં અને આંખો પર હાથની છાજલી કરીને કહ્યું, “સવલી! આઈ ખરી બાપ! તારી કાચીએ અત્તારના પહોરમાં ચ્યાંથી નવરી કરી?” સવિતાએ જવાબ આપ્યા વગર અધિકારથી ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો અને ખીંટી પર લટકતું સૂપડું ઉતાર્યું, પછી કોઠીના કાણામાં ભરાવેલો ડૂયો ખેંચી કાઢ્યો અને સૂપડામાં દાળ ભરીને ખડકીના ચૂલા પાસે ઊંધું પાડેલું તબાસળું સૂપડે-સૂપડે ભરી કાઢ્યું. જેમ-જેમ કામ થતું ગયું તેમ-તેમ એની જીભ છૂટી થઈ. ઓણે કહ્યું, “કાકીએ નવરી નથી કરી, મારી મેતે આવી છું. પછી ઊપણ્યા વિનાની તમારી દાળ સડી જાય તો તમે મને લડી-લડીને મારો સાસ કાઢી નાખો ને!” હેતાબાએ કહ્યું, “આય હાય બાપ! હું કે’ દહાડે તને લડી, હેં સવલી? આવું ને આવું બોલતી ફરજે બધે. એટલે કોઈ મંગળિયાને પૂછવા આવતું હોય તેય પાછું વળી જાય!”

મોં બગાડીને હેતાબા પરસાળે ઢાળેલી ખાટલીમાંથી ઊઠીને હળવે-હળવે ગોદડી સંકેલવા લાગ્યાં અને ખાલી ખાટલી તેમણે એક બાજુએ ખેંચી. સવિતાએ એમની સામે હસીને કહ્યું, “હોવે, મારે કહ્યે કોઈ પાછું વળવાનું છે? ને તેય આપણી ન્યાતમાં?”

ડોસીને નિસાસો નાખ્યો, “લોકોય બાપડા પૂછીપૂછીને થાક્યા. કોઈને હાથ મેલવા દેતો નથી ને મંગળિયો!”

“તે મંગળભાઈને જોઈએ છે શું એ તો એક દહાડો સરખા બેસાડીને પૂછી જુઓ!”

“દઈ જાણે! પાંત્રી વરહનો થવા આયો તોય મારે આ વૈતરું ના મટ્યું!” બબડતાં-બબડતાં હેતાબા પરસાળમાંથી અંદર ગયાં ને નાની સાવરણીથી પૂંજો વાળવા લાગ્યાં.

સવિતા જુવાન હતી. બધું કામ ઝડપભેર ને સારી રીતે કરી શકતી. એણે ઓટલાની ધારે ઊભા રહીને ઝપાટાભેર દાળ ઊપણવા માંડી. ખડકીનું બારણું ખુલ્લું જ હતું. બેમાંથી કોઈએ તેને વાસવાની તસ્દી લીધી જ નહોતી, એટલે થોડી વાર પછી મંગળભાઈએ અંદર પ્રવેશ કર્યો ત્યારે કોઈનું ધ્યાન ગયું નહિ. મંગળભાઈ એમની ઉંમર કરતાં નાના દેખાતા હતા. બહુ ખુશમિજાજ ને નફકરા માણસ હતા એ. જ્યારે જેને જે કહેવું હોય તે બેધડક કહી નાખતા, છતાં કોઈને ખોટું લાગતું નહિ. કોઠીમાં અનાજ છે કે નહિ તેની ચિંતા કર્યા વગર અમીર-ઉમરાવની માફક રહેવાની તેમને ટેવ પડી ગઈ હતી. અને અત્યાર લગી તો ભગવાને એમનું ગાડું ગબડવા દીધું હતું. અત્યારે પણ તેઓ એક મહેમાનને સાથે લઈને જ આવ્યા હતા. બારણામાં જ ખંચકાઈને ઊભા રહેલા એ યુવાનને એમણે મોટેથી બૂમો પાડીને કહ્યું, “એ અહીં, અહીં જ! આવો ને માર્હીલી પા, કશ્શો વાંધો નહિ, આપડું જ ઘર છે ને!”

મંગળભાઈ છો ને કહે, નરેન્દ્રને અજાણ્યા ઘરમાં પેસવાનો વાંધો હતો. શહેરમાં રહ્યો હોવાથી સારી રીતભાત કોને કહેવાય એ વિશેના એના અમુક ચોક્કસ ખ્યાલો હતા અને એ ખ્યાલ સાથે આ ઘરમાં અનધિકાર પ્રવેશ જરાયે બંધબેસતો નહોતો, એણે બારણામાં ઊભાં-ઊભાં જ કહ્યું, “ના, હું સીધો માશીને ત્યાં જ જઉં અત્યારમાં તો, પછી મોડેથી આવીશ.”

મંગળભાઈએ તરત જ કહ્યું, “અલ્યા ભઈ! માશી ચ્યાં નાશી જવાની છે? જવાશે પછી. હેંડો, એક વાર મહીં આવો તો ખરા! ચા-પાણી કર્યા વગર જવાતું હશે? તમેય તે કેવા માણહ છો?”

નરેન્દ્ર મૂંઝાયો અને મંગળભાઈના આગ્રહને વશ થઈને અંદર આવ્યો. તેનાં શહેરી કપડાં, ઘાટીલો દેહ અને પાટીદારોના હિસાબે ઊજળો કહી

શકાય એવો વાન એને ખડકીમાં પેઠા છતાં અજાણ્યો જ દેખાડતાં હતાં.

મંગળભાઈએ એને હાથ પકડીને ખેંચ્યો. નરેન્દ્રે નજર ઊંચકી તો સામે સવિતા દેખાઈ. સવિતાનો શ્વાસ પણ અધ્ધર થઈ ગયો. આ ગામડામાં ખરેખર જ આવું કોઈ સામે આવીને ઊભું છે એ વાતનો એને ભરોસો પડતો નહોતો. બંને સ્તબ્ધ બનીને એકમેકને જોઈ રહ્યાં. પછી નરેન્દ્રને ભાન આવ્યું. એણે કહ્યું, “તમે તો કહેતા હતા ને, મંગળભાઈ! કે ઘેર કોઈ નથી?”

“હા, તે હું ને હેતાબા! બીજું કોણ છે જ તે ઘરમાં?” કહી મંગળભાઈએ નરેન્દ્રની નાની બેંગ અને પોતાની થેલી લઈને પરસાળનાં પગથિયાં ચડવા માંડ્યાં, નરેન્દ્ર હજુ સવિતા સામે જોતો-જોતો ચોકમાં જ ઊભો હતો. સવિતા ઊપણતી હતી ખરી, પણ હવે સૂપડાનો ટપાકો એટલા જોરમાં પડતો નહોતો. વારેવારે આંખો નરેન્દ્ર ભણી ખેંચાયા કરતી હતી.

મંગળભાઈએ બૂમ પાડી, “હૈંડો ને, ભઈલા, કેમ અટકીને ઊભા?” મંત્રમુગ્ધ નરેન્દ્ર ધીમેથી બોલ્યો. “આવું છું તો ખરો!” એની નજર સવિતા સામે જ હતી. સવિતા નીચું જોઈને ઊપણતી હતી એ છતાં એને ખબર હતી કે કોઈની દષ્ટિની સુવાસ તેની આસપાસ પથરાય છે. વિવશ બનીને તે થોડી-થોડી વારે ઊંચું જોઈ લેતી હતી. એકાદ વાર બંનેની નજર મળી જતાં સવિતા શરમાઈ ગઈ અને નરેન્દ્ર ખસિયાણો પડીને ઝટઝટ અંદર જતો રહ્યો. એટલે સવિતા આછો નિસાસો નાખી સૂપડું ઝટઝટ હલાવવા માંડી.

“ઓ સવલી!” હેતાબાએ બૂમ પાડી.

“શું કહો છો?” સવિતાએ સૂપડા સામે જોઈને કહ્યું. સવિતા અંદર ન આવી એટલે હેતાબા જેમ-તેમ કરતાં બહાર આવ્યાં ને નરમ અવાજે બોલવા લાગ્યાં, “બૂન, હંસો પેટાવી આલ ને! મંગળિયો મેમાન તેડી લાયો છે તે ચા મેલવી પડશે ને પછી.”

“લાવો, હું કરી આપું?” સવિતાએ પૂછ્યું,

“જીવતી રહે ને હો વરહની થા, બા! મારી જીભ ન’તી ઊપડતી કે’તાં, પણ આપડા મંગળિયાને ચા જ નથી ફાવતી બળી મારી કરેલી!” હેતાબાએ નિસાસો નાખતાં કહ્યું.

“હું છું ને?” કહી સવિતા સૂપડું લઈને અંદર ગઈ. ઊપણેલી દાળ તબાસળામાં ભરી તબાસળું કોઠી ઉપર મૂકી સૂપડું ઉપર ઢાંક્યું. ઓરડામાં

થઈને સવિતા રસોડામાં જતી હતી ત્યારે દાતાણ ને લોટો લઈ આવતા મંગળભાઈ એને મળ્યા ને કહ્યું, “સવિ, હાઈકલાસ ચા બનાવજે તું તારે! દૂધ ખલાસ થઈ જાય તો કશો વાંધો નહિ. હું લઈ આઈશ બીજું.”

“વારુ.” કહી સવિતા હસી પડી.

અંદર જઈને સવિતા પ્રાઈમસ પેટાવતી હતી. ત્યાં મોટો ભડકો થતાં એનું સુંદર મોં પ્રકાશી ઊઠ્યું. પરસાળમાંથી ઓરડામાં દાખલ થતા નરેન્દ્રે ગભરાઈને કહ્યું, “હાં-હાં! જોજો, દાઝી જશો!”

સવિતાએ એની સામે જોયું. કોઈનો ચહેરો આટલો ચિંતાતુર હોઈ શકે અને તે પણ પોતાને માટે, એ વાત તેના માન્યામાં આવતી જ ન હતી. સ્ટવ ઓલવાઈ જવાની તૈયારીમાં હતો એનો પણ એને ખ્યાલ ન આવ્યો. આખરે નરેન્દ્રે જ તે તરફ સહેજ નજર નાખી એટલે સવિતા શરમાઈ ગઈ. એટલે ઝટઝટ નીચું જોઈને પંપ પર પંપ મારવા લાગી.

હેતાબાએ પરસાળેથી આમંત્રણ આપ્યું, “ભઈ! આવો ને આંચકણે ખાટલીએ બેહો, અમણાં ચા થઈ જશે.”

“એ આવું!” કહી નરેન્દ્ર પરસાળમાં જઈ ખાટલી પર બેઠો. બારણા પાસે ગૂણપાટ પાથરીને હેતાબાએ બેસીને છીંકણીની ડબ્બી ખોલી ને નરેન્દ્રને ધરી, પણ તેણે હસીને ના પાડી. ચોકમાંથી ભીનું મોં લૂછતા મંગળભાઈ અંદર પેઠા ને નરેન્દ્ર પાસે જઈને બેઠા અને કહ્યું, “સવિ! ઓ સવિતા! ચા ના લાઈ હજુ?”

“એ થાય છે!” સવિતાએ કહ્યું.

“છે ને આ એક સવિતા! કોઈ કામનો પરોગ જ નહિ. કોને ખબર ક્યારની શું ગાથામોથા કરે છે મહીની મહી.” મંગળભાઈએ કહ્યું.

હેતાબાએ તરત સવિતાનું ઉપરાણું લીધું ને કહ્યું, “બાપડી આટલું કરી આલે છે એનો ગણ-પાડ નહિ ને અમથું બબડ-બબડ કરવું!”

મંગળભાઈએ તરત ઘુરકિયું ઘાલ્યું, “તે કરી આલે છે તે કંઈ સપાડું કરે છે આપડી પર?”

“હત્તર વાર, હપાડુંસ્તો ને! મહોલ્લામાં આટલી છોડીઓ છે – એક્કે આવે છે કામ કરી આલવા? અમથો-અમથો તું એને ના વતાડીશ, મંગળિયા! ચ્યાંક રિહઈ ગઈ તો મારા તો હાથપગ ભાંગવાના!” હેતાબાએ કહ્યું. ચાના

ધ્યાલા લઈને આવતી સવિતાને સંભળાવવા મંગળભાઈ બોલ્યા, “તે એના વગર ગાડું અટકી પડવાનું છે કંઈ? આ રૂપિયો ઝાલું એટલી વાર, એક કરતાં એકવીસ કન્યા તૈયાર છે.”

હેતાબાએ તરત ચપકો ચોડ્યો, “બળ્યું એક તો લાય! હું આ વૈતરામાંથી છૂટું!” અને સવિતા સામે જોઈ મલક્યાં, “લાય, બોન સવિતા, ચા મેલ અહીં.” સવિતાએ નરેન્દ્રને અને મંગળભાઈને ચા આપી અને હસતાં-હસતાં મંગળભાઈને કહ્યું, “ભાભી લાવતા કેમ નથી, મંગળભાઈ?”

“આવશે તારે તારી આંખ ચાર થઈ જવાની, જોજે તો ખરી!”

“જોઈશ, કેવી આકાશની પરી લાવો છો!”

“પરીને શું પૂજવી છે? આપડે તો-” વાક્ય અધૂરું મૂકીને મંગળભાઈએ હાથ વડે રૂપિયા ગણવાનો ચાળો કર્યો, એ જોઈ સવિતા ને નરેન્દ્ર હસી પડ્યાં.

પછી નરેન્દ્ર ઠાવકાઈથી બોલ્યો, “તે આપણામાં તો એનોચ ક્યાં વાંધો છે? બોલો એટલી વાર.”

“હજી આપડું મન ઠરતું નથી. એક વારકો સરખો ધાંબડી પાડીએ કની તો જિંદગીભરની નિરાંત.” મંગળભાઈએ કહ્યું.

હેતાબા બોલ્યાં, “એમ કરતાં-કરતાં પૌત્રી તો થયાં.”

“એહ, કોઈ તો કહે!” મંગળભાઈએ ઠાંસ મારી.

મામલો વધારે બહેકી ન જાય એટલા માટે સવિતાએ ધીમેથી કહ્યું, “આ ચા ઠરી જશે!”

નરેન્દ્ર અને મંગળભાઈ ચા પીતા હતા ત્યારે સવિતા નીચું જોઈ અનાયાસે જ પગના નખથી લીંપણ ખોતરતી હતી. હવે વધારે વખત ઊભા રહેવાનું કોઈ બહાનું ન મળતાં તેણે કમને પૂછ્યું, “ત્યારે હું જાઉં, હેતાબા!”

“હારું, બા, ક્યારે આયેશ પાછી?”

“હવે તો – શું કંઈ કામ છે?”

“ઘેર મે”માન છે ને કંઈ કામ ના હોય? કંઈનું કંઈ નીકળે – તમે નરેન્દ્રભાઈ, અહીં જ રહેજો તમતારે! માશીને મળી આવજો ખાધા કેડે, કેમ?”

નરેન્દ્રને તો ભાવતું તું ને વૈદે કહ્યું, તેણે તરત કહ્યું, “વારુ!”

“તો પછી – દાળ પલાળતી જાઉં સાંજે પૂડા કરવા હોય તો?”

“બાપ, હો વરહની થા! હું થોડું-થોડું વાટી મેલેશ બપોરની, તને વાર ના લાગે.”

“ના-ના, બધું હું કરી લઈશ, તમે ના માથાફોડ કરશો.”

મંગળભાઈ વચમાં ટપકી પડ્યા, “હારુ-હારુ, હવે જા દોઢડાઈ થતી. તારી પેલી કાકી જીવડો લેશે મોડું થશે તો!”

સવિતા બોલી, “ઓછી પંચાત તો-તો!” પછી તેણે હેતાબા સામે જોઈને કહ્યું, “એ જાઉં, હેતાબા!” જતાં-જતાં પણ તેણે નરેન્દ્ર સામે જરાક જોઈ લીધું. તે મંગળભાઈના ધ્યાનમાં આવ્યું પણ તેઓ મૂંગા-મૂંગા પાણીના પ્યાલા અંદર લઈ ગયા ને નરેન્દ્રને કહેવા લાગ્યા, “લો, હૈંડો તારે નાવધૂઓ.”

સવિતા ઘરે ગઈ અને રોજની આદત પ્રમાણે યંત્રવત્ બધાં કામ કરવા લાગી, પણ તેનો જીવ ક્યાંક બીજે જ હતો. છેક બપોર લગી તેણે કશું કહ્યું નહિ, પણ ઢળતા બપોરે મણિકાકી અગાસિયાના ઉંબરા પર અરીસો ગોઠવીને કાંસકીથી માથું ઓળતાં હતાં ત્યારે એણે હળવેથી વાત મૂકી – જોકે ત્યારે પણ એના હાથ તો ચાલતા જ હતા. કથરોટ ઊંઘી પાડીને તેના પર એ ઘઉં વીણતી હતી. એ બોલી એટલું હળવેથી કે પોતાની જાતને કહે છે કે ઘઉંને કે પછી કાકીને, તે જ સમજાય નહિ. એ વાત આમ હતી: “શાકનાં તો ઠેકાણાં છે નહિ. હેતાબા સાંજે પૂડા કરી આપવાનું કહેતાં હતાં.”

મણિકાકી તરત છંછેડાયાં, “ડોશી આટલાં ઘયડાં થયાં તોય ખાધાના ભસકા હજુ ન ગયા!”

“હશે હવે, આપણે શું?” સવિતા બોલી.

“કેમ આપડે શું? ઘડી-ઘડી તને બોલાવે છે તે તારા ટાંટિયા નહિ દુખતા હોય, પણ મારે તો ઘરનું કામ ખોટી થાય છે ને!”

સવિતાએ થોડી હિંમત કરીને કહ્યું, “પતાવીને જઈશ ને પણ!”

“ઘરનું કામ તે પતતું હશે કોઈ દા’ડો? એ તો એકમાંથી બીજું ને બીજામાંથી ત્રીજું નીકળ્યા જ કરે.”

“ના કહો તો ના જાઉં.” સવિતા ઉદાસ થઈ ગઈ.

“એટલે આખા ગામમાં હું ભૂંડી દેખાઉં. લોક કે”શે છોડી તો બાપડી કરી

આલે એવી છે, પણ કાકી જ જવા નથી દેતી. મારે શું લેવા એવું સાંભળવું પડે?” મણિકાકીએ છાજકો કર્યો,

“તો પછી...?”

“જઈ આવ એટલા ઘઉં પૂરા કરીને. દીવા થતાં પહેલાં આઈ જજે પાછી. મારે બળ્યું બધી બાજુનું દુઃખ!” મણિકાકીએ નિસાસો મૂક્યો.

“કાકી!”

“શું કહ્યું?”

“મોળિયાં કરીને જાઉં? તમારે પછી ચિંતા નહિ, મોડું-વહેલું થાય તો..”

“બે જાણના પૂડા ઉતારતાં વાર કેટલી?”

“કાકી!”

“શું છે?”

“બહારગામના કોક મહેમાન પણ છે.”

“હશે કોક, મંગળિયાનું ચોકડું બેસાડવા આયા હશે. ક્યાંના છે?”

“ખબર નહિ.”

“કેવડા, તારા કાકા જેવડા છે કે મોટા?”

સવિતા હસીને બોલી, “ના-ના, આ તો નાના છે.”

“ક્યા ગામના છે પૂછી ના જોવાય એટલું? છોડી, તારામાંય વેતા નથી કશા. સાંજુ પહોરની હું જ હેતાબા કને જઈ આયેશ.”

“કેમ?” કહી સવિતા ઊઠીને કોઠીમાં ઘઉં ભરવા લાગી. મણિકાકી તેની સામે જોઈને વિચારવા લાગ્યાં. બિચારી સાવ ગભરું છે. કળજગ નથી આવ્યો એનામાં. શું જોઈને પૂછતી હશે, “કેમ?” પછી કોઠીને ગાળે તલનું ચલાણું, કાંસકી ને ચાટલું મૂકીને તેમણે સવિતાને કહ્યું, “અમથી હેતાબાની ખબર લેવા ના જાઉં?”

સવિતાને નવાઈ લાગી. કાકીને ઓચિંતું આટલું બધું હેત ક્યાંથી ઊભરાઈ આવ્યું હેતાબા ઉપર? રોજ તો તેમનું નામ લેતાં ભડકી ઊઠે છે! પરંતુ આ કોયડો ઉકેલવામાં તેને બહુ રસ નહોતો. કાકીએ નબળી-પાતળી પણ હા પાડી તેથી એ ખુશ હતી. એણે આસ્તેથી પૂછ્યું, “જઉં ત્યારે?”

મણિકાકી એની સામે જોઈ રહ્યાં ને થોડા ગુસ્સાથી બોલ્યાં, “આવી ને આવી જઈશ?”

સવિતાને નવાઈ લાગી. એણે કહ્યું, “કેમ, રોજ આમ જ તો જઈ છું.”

મણિકાકી ભડક્યાં, “મઈ-મેમાન ઘરમાં હોય તારે તો સરખું પે”રી – ઓઢીને જવું જોઈએ ને? તારી તો અક્કલમાં જ પૂળો મેલઈ ગયો છે, સવિ!”

કાકીની વાત સાંભળીને સવિતા શરમાઈ ગઈ. મુઠ્ઠાને સહજ એવી લજ્જા તેને આવરી વળી. ઝટઝટ દાદરો ચડીને તે ઓરડાને મેડે ગઈ ત્યારે જાણે આયનામાં જોતાં પણ શરમ આવતી હતી. તૈયાર થતાં જાણે ભવના ભવ વીતી ગયા. ક્યાં તે અલ્લડ સવિતા અને ક્યાં આ સજીધજીને ધીમાં પગલાં માંડતી નવચુવતી!

કાકીની સામે જોઈને એણે પ્રેમથી કહ્યું, “તમે કશી ધકમક ના કરતાં, હાં કે કાકી! હું દીવાબત્તી પહેલાં આવી જઈશ. મોળિયાં ટીપવા ના બેઢી જતાં પાછાં!”

પણ આજે મણિકાકી કંઈ જુદા જ રંગમાં હતાં. તેમણે ઊલટાનું એમ કહ્યું, “ડોશી મન દેખાડે તો વાળુ કરીને જ આવજે ને!”

“બાપડાં હેતાબા તો રોજ મન દેખાડે જ છે ને!” સવિતાએ કહ્યું.

“હા, ભૂંડી તો એકલી કાકી જ છે!” મણિકાકીએ પાછો છણકો કર્યો.

સવિતા ઓશિયાળી થઈ ગઈ. આસ્તેથી બોલી, “એવું હું ક્યાં બોલી છું?”

મણિકાકીએ મોં મલકાવીને કહ્યું, “હારુ-હારુ, જા હવે, દાળ વાટતાં મોડું થશે તો પૂડા પોચા નહિ થાય. જા, ઝપાટે કામ પતાવજે.”

“વારુ.”

“અને મે”માનની તપાસ કરતી આવજે, ક્રિયા ગામના છે, ક્રિયું કુટુંબ કંઈ ખડકી – બધું જાણી લાવજે – નહિતર રે’વા દે હું જ પૂછીશ, તને નહિ ફાવે.” જરા વિચાર કરીને મણિકાકી બોલ્યાં.

“પણ શું કરવા જાણવું છે એ બધું?” સવિતાએ પૂછ્યું.

મણિકાકી કંટાળ્યા, “મારું માથું ના ખાઈશ, સવલી! જા, ઝટઝટ હેંડવા માંડ. રાતે આથમણી ખડકીમાં ચતુરભાઈને ત્યાં ગરબા છે તે પાછી ભૂલી ના જઈશ.”

“ગરબાનું તે ભૂલતી હોઈશ?”

“દળવા-ખાંડવાનું ભુલાય, પણ ગરબા ના ભુલાય અમારી સવલીથી! લે હેડની હવે અમથી મોડું કર્યા વના.” મણિકાકી બોલ્યાં અને સવિતાના બરડામાં સહેજ ધબ્બો માર્યો. સવિતા હસતી-હસતી ચાલી ગઈ. રસ્તે ચાલતાં તેનું મન ઊડાઊડ કરતું હતું. ઘડીમાં મણિકાકીની વાતનો અર્થ સમજતાં આનંદ પ્રસરી જતો હતો, તો ઘડીમાં નરેન્દ્રનો ઠાઠમાઠ યાદ આવતાં એ શહેરનો છોકરો ધ્રુવના તારા કરતાંય ઊંચો, જિંદગીમાં કદી હાથ ના પહોંચે એટલો ઊંચો લાગતો હતો. આખી જિંદગીમાં કંઈ કેટલીયે વાર તે હેતાબાને ઘેર ગઈ છે, કોઈ દિવસ આટલી મૂઝવણ થઈ નથી. આટલો આનંદ પણ થયો નથી. પગ આટલા વેગભેર ચાલે છે તો પણ ઘર કેમ આઘું ને આઘું લાગે છે?

હેતાબાને ઘેર તે પહોંચી ત્યારે હેતાબા ભીંતે ટેકો દઈને બેઠાં હતાં. સવિતા આવી તે તરફ તેમનું ધ્યાન ન હતું. પણ પરસાળે હીંચકા પર બેઠેલો નરેન્દ્ર તરત જ બોલી ઊઠ્યો, “આ આવ્યાં!”

“કોણ?” હેતાબાએ પૂછ્યું.

નરેન્દ્રે લોચા વાળવા માંડ્યા, “આ... આ... સવારે હતાં તે!”

“સવિ! આય, બાપ! છોડી કુદરડી જેવી છે. ઘડીમાં આમથી આમ ફરી વળે. થાક્યાનું તો નામ જ નહિ ને!” હેતાબાએ આવકાર આપ્યો.

સવિતાએ હેતાબાની સામે જોઈને પૂછ્યું, “ક્યાં ગયા મંગળભાઈ?” પરંતુ હેતાબા બોલે એ પહેલાં નરેન્દ્રે કહ્યું, “હું જે કામે આવ્યો હતો એ બાબતસર જરા બહાર ગયા છે. આવતા હશે હમણાં જ, બેસો ને!”

સવિતા બેસવા જતી હતી એટલામાં હેતાબાએ ખુલાસો કર્યો, “ભઈ છોડી જોવા ગયા છે.”

આ સાંભળતાંવેંત સવિતાનું મોં કરમાઈ ગયું. હૃદયને ઊંડે ખૂણે દાટી દીધેલું જે આશ્નાનું બીજ અંકુરિત થવા તલસતું હતું તેના પર જાણે ધગધગતો અંગારો પડ્યો. સવિતાના બદલાયેલા મનોભાવ તરફ નરેન્દ્રનું ધ્યાન ગયું, પણ તે કંઈ બોલી શક્યો નહિ. સવિતા હારેલા યોદ્ધા જેવી ઊભી થઈને ધીમેથી બોલી, “હું દાળ વાટી લઉં, હેતાબા! પછી મંગળભાઈ આવશે તો બૂમાબૂમ કરશે.”

સવિતાએ અગાશિયામાં જઈને દાળ વાટવા માંડી. એકેક લસરકે તેના મનનો ખેદ કાબૂમાં આવવા લાગ્યો: બળ્યું હતું શું ને ગયું શું? પોતાની જાતને પૂછીને એ જાણે જવાબની રાહ જુએ છે. જવાબ ક્યાંથી મળવાનો હતો? કોણ આપવાનું હતું? ચરોતરના ગામની પાટીદારની છોકરી, તેને આમ પોચટ થયે કેમ પાલવે? આવા તો એક નહિ, એક હજાર પ્રસંગોમાંથી તેણે પસાર થવાનું છે – મનની અમીરાત અકબંધ જાળવી રાખવાની છે. એક દિવસ એવો ઊગશે જ્યારે આ ગામ, આ ફળિયું ને આ લોકોને છોડવાનાં આવશે... ભગવાન જાણે એ દિવસ ક્યારે આવશે? આવશેય ખરો કે નહિ જ આવે? તોય ભલા! જેવી મહાદેવજીની મરજી!

આખરે કંઈ બન્યું જ ન હોય એમ ચહેરા પરની ગ્લાનિની બધી રજ ખંખેરી નાખીને તેણે ધડાકાબંધ દાળ વાટવા માંડી અને તેના ગળામાં ગીત ગુંજ્યું :

આખું તે વન ના માગું, મા”દેવજી!

આપો ને એક ડાળ મીઠી!

કોણ જાણે છે, કોક દહાડો તો શંકર ભોળો રીઝશે... ભલે ને સંસારનું આખું વન કડવા લીમડાથી ભરેલું હોય, એમાંના એકાદ લીમડાની એકાદ ડાળ તો મીઠી નીકળશે... મનપંખી ત્યાં જઈને માળો બાંધશે... કલરવ કરશે! રણછોડ રંગીલાએ બોડાણાની ભક્તિ સામે જોઈને આખા લીમડામાંથી એક ડાળ મીઠી નહોતી કરી આપી! તો મહાદેવજી પણ મોટા દેવ છે... એય પોતાને માટે ક્યાંક નહિ ને ક્યાંક એકાદ ડાળ તો મીઠી શોધી આપશે જ વળી! ભલે ને પોતે બોડાણા જેવી ભક્તિ ન કરી હોય... એવાં પાપ પણ ક્યાં કર્યાં છે? મહાદેવજી કેમ નહિ રીઝે?

સવિતાએ માથું ઉલાળ્યું અને વાટેલી દાળ ભેગી કરી લઈ ફટાફટ મસાલો નાખીને પૂડા ઉતારવા માંડ્યા. એણે નરેન્દ્ર સામે જરાયે જોયું નહિ, જાણે ઘરમાં હેતાબા અને સવિતા બે જ જણ છે... મંગળભાઈ હોય તો હોય... મંગળભાઈના મહેમાન પણ હોય તો હોય, એમાં સવિતાને શું?

તે રાતે ચતુરભાઈને ત્યાં સવિતાએ બહુ ડોંશથી ગરબા ગાયા. એનો અવાજ ખૂબ ઘેરો ને મીઠો હતો. ઊંચા સૂર લગી ખૂબ આસાનીથી ચડી જાય અને પાછો પાતાળમાં પેસે ત્યારે પણ એટલો જ મધુર લાગે. આગવી

હલકથી એણે સમી-સાંજના પોતાના કંઠમાં આવી બેઠેલું ગીત વહેતું મૂક્યું અને નાનપણમાં જેમણે મોળું ખાઈને ગૌરીનાં પૂજન કર્યા હતાં. શ્રાવણના સોમવારે મહાદેવજી ઉપર જળનો અભિષેક કરી એક જ આશીર્વાદ માગ્યા હતા એવી વર્તુળાકારે ફરતી અનેક કુમારિકાઓએ ઝીલી લીધું. એ શબ્દોમાં સૌની આરત સમાઈ હતી... ગગન લગી સૂર પહોંચતા હતા:

“આપો ને એક ડાળ મીઠી! મહાદેવજી!

આપો ને એક ડાળ મીઠી!”

વાત નાનકડી હતી - કોઈ વધારે પડતી માગણી તો કરી નહોતી, છતાં હૈયું ફફડતું હતું... મા”દેવજી રીઝશે? પોતાની વાત સાંભળશે?

ગરબો પૂરો થયા પછી એક છોકરીએ પૂછ્યું, “હેં અલી સવલી, આ ગરબો ક્યાંથી શીખી આવી? આ તો નવો જ છે!” જવાબમાં સવિતાએ માત્ર સ્મિત કર્યું.

ચતુરભાઈની ખડકીને મેડે બારીમાંથી ઊભા-ઊભા કેટલાક જુવાન ગરબા જોતા હતા તેમાં મંગળભાઈ પણ હતા ને નરેન્દ્ર પણ હતો. સવિતાનું મલકતું મોં જોઈ નરેન્દ્રને ઘણી ઇચ્છા થઈ કે સવિતા જો એક વાર ઊંચું જુએ તો પોતે એના સ્મિતનો જવાબ વાળે, પણ સવિતા એટલે વટનો કટકો! એણે એ બારી ભણી નજર સુધ્યાં નાખી નહિ. બેફિકરપણે ઝૂમીઝૂમીને તાળી લઈને ગરબા ગાયે જ રાખ્યા.

ચોકમાં બે કિટસન લાઇટ મૂકેલી હતી. રવેશીને પગથિયે ટોપલીમાં પતાસાં લઈને ચતુરભાઈનાં વહુ ને બીજી ત્રણ-ચાર મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ બેઠી હતી. એમાંથી એકે બગાસું ખાઈને કહ્યું, “હેંડો”લી છોડીઓ! માતાજીનો ગરબો ગાઈ લો એટલે પાર આવે.”

બીજી બોલી, “મોઈઓને કૂદવાનું કેટલું જોર આવે છે!”

“કાલે બધીઓ ઢીલીઢસ! ટાંટિયા એવા દુખશેકની!”

આખરે ચતુરભાઈની વહુએ બધાંના હાથમાં પાંચ-પાંચ પતાસાં મૂકવા માંડ્યાં એટલે છોકરીઓ ગરબે ફરવાનું બંધ કરીને હાંફતી-હાંફતી વાતો કરવા લાગી. સવિતાને હાંફ નહોતો ચડ્યો પણ વાતોમાં તેનું બહુ મન નહોતું. પોતાના મહોલ્લા ભણી જનારી એક-બે સ્ત્રીઓનો સાથ કરીને તેણે ચાલવા માંડ્યું, જાણે ઉપર ખડકીને મેડે કોઈ છે જ નહિ!

બીજે દિવસે નમતી બપોરે હેતાબાના ઘરમાં નરેન્દ્રનો તાલ જોવા જેવો હતો. હેતાબા તો નિરાંતે લાંબા પગ ઘાલીને રૂની દિવેટો કરતાં બેઠાં હતાં, જાણે દુનિયામાં કોઈને કશું કામ કે ચિંતા છે જ નહિ. આસ્તેથી એકાદ પૂમડું લેવું, તેને ધારીધારીને જોવું કે ક્યાંય કીટી લાગી નથી ને, પછી તેને સાફ કરી ધૂજતી આંગળીઓથી ધીરેધીરે વળ ચડાવી દિવેટ બનાવવી. દિવેટ થઈ જાય એટલે બાજુમાં પડેલી ઘીની ટોયલીમાં તેને બોળીને નાનકડી તાસકડીમાં બરાબર ગોઠવીને ઊભી રાખવી... આ બધું કામ તેઓ બહુ રસપૂર્વક કરતાં હતાં અને એમના નબળા અવાજે ધીમેધીમે કંઈ વાત કર્યે જતાં હતાં. નરેન્દ્રનું મન બિલકુલ તે તરફ નહોતું. એ તો અધીરાઈથી આંટા મારતો હતો અને થોડીથોડી વારે ખડકીની બહાર નજર નાખતો હતો. આખરે એ કંટાળીને બોલ્યો, “આ તો સાંજ પડવા આવી!”

“બજારો આંટો મારવો હોય તો મારી આવો ને, ભઈ! હમડે મંગળિયો આયો જાણો!” હેતાબા બોલ્યાં.

“હેં? હા! – પણ ના-ના, હું બજારમાં શું કરવા જાઉં? મારે બજારમાં કશું કામ નથી.” નરેન્દ્ર પહેલાં તો ગૂંચાચો, પણ બહાર જતા રહેવું તેને જરાયે પોસાય તેવું નહોતું એટલે એણે કહી જ નાખ્યું.

બિચારાં હેતાબાને કંઈ ગમ ના પડી. એમણે કહ્યું, “બેહો તારે હેંચકે!”

“હેં? હા, વારુ! બેસું છું.” કહી નરેન્દ્ર ડીંચકા પર બેઠો અને ધીમે ધીમે ઠેસ મારીને ડીંચકો ઝુલાવવા લાગ્યો, પણ તેની નજર દરવાજા ભણી જ હતી. જરાક અવાજ થાય એટલે ઊંચો થઈને જોતો હતો, પણ સવિત્તા દેખાતી નહોતી.

હેતાબાએ પૂછ્યું, “આજ તો મોળિયાં છે. ફાવશે ને? કાલ તો સવલી આઈ’તી તે પૂડા થયા બઉ દા’ડે. આ દાઉંત નઈ ની, તે પોચું જરી વધારે ફાવે મને. પણ પારકી છોડીને રોજરોજ કંઈ તેડાવાય છે?”

“પારકી શેની?” નરેન્દ્રથી બોલી પડાયું. પછી તે શરમાઈ ગયો અને બાજી સંભાળી લેવા તેણે કહ્યું, “એટલે કે – તમારે તો ઘર જેવું જ છે ને!”

હેતાબાએ ડોકું હલાવતાં કહ્યું, “હોવે! છોડી લાખ રૂપિયાની! આ આપડી ન્યાત એવી, ભઈ! નહિતર દીવો લઈને હોધવા નેકરો તોય આવી છોડી ના મલે.”

હેતાબા સવિતાનાં ગુણગાન ગાતાં હતાં તેમ-તેમ નરેન્દ્રની અધીરાઈ વધતી જતી હતી. આખરે તેનાથી ન જ રહેવાયું એટલે તે હીંચકો છોડીને ઊઠ્યો અને આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો. તેની નજર તો બહાર જ રમ્યા કરતી હતી. પછી એ બોલ્યો, “તે હવે આજે નહિ આવે?”

હેતાબાએ કહ્યું, “કુણ, સવલી? દઈ જાણે, કાલે ગરબે બહુ ફરી હોય ને થાકી ગઈ હોય તો? હાંજે નંઈતર હવારે, આમ તો એક ફેરો માર્યા વનાની ના રહે – ને હમડે તો તમે આયા છોની એટલે તો ખાસ આબ્બાની!”

“એમ?” નરેન્દ્ર હરખાયો.

પણ એનો હરખ હેતાબાએ ઝાઝો ટકવા દીધો નહિ. એમણે ઠંડે કલેજે આગળ ચલાવ્યું, “મારા તો મોઈના હાથપગ ભાંગલા, એટલે મઈ-મે’માન આવે તાણે સવલી આયા વગરની ના રે! બાજરી વેણી આવે, ઘંટી તોણી આવે... બધું કામ હપાટામાં પતાવે છોડી – બર્યા લોક આંધળા છે, નંઈતર માગીને ના લેઈ જાય આવી રતન જેવી છોડીને!”

વિચારમાં ડૂબેલો નરેન્દ્ર બોલ્યો, “હં!”

પણ તે હેતાબાએ સાંભળ્યું નહિ. એ દિવેટો લઈને અંદર જતાં રહ્યાં. નરેન્દ્ર પાછો હીંચકો પર બેઠો અને પગ વડે નીચેની ઓકળિયો પાડેલી લીંપણવાળી જમીન સાથે વાત કરવા લાગ્યો.

આમ ને આમ થોડી મિનિટો વીતી એટલામાં સવિતા આવી. નરેન્દ્ર આતુરપણે ઊભો થઈ ગયો, પણ તેની સામું જોયા વગર જ સવિતાએ ટાઢાબોળ અવાજે પૂછ્યું, “નથી હેતાબા?”

“હમાણાં જ અંદર ગયાં. બેસો ને, આવશે!” નરેન્દ્ર બોલ્યો.

“ના રે, ભાઈ!”

“કેમ? હેતાબા હોય તો જ બેસાય?”

“એવું તો કંઈ નહિ.” – કહીને સવિતાએ અંદર ચાલવા માંડ્યું ને જતાં જતાં સહેજ ખંચકાઈને ઊભી રહી. પછી તેણે નરેન્દ્ર સામે સીધેસીધી નજર માંડીને પૂછ્યું, “પછી શું થયું? છોકરી ગમી?”

નરેન્દ્ર જવાબ આપ્યા વિના સવિતા સામે જોઈ રહ્યો.

“કેમ બોલતા નથી? ગમી?”

“હા, ગમી!” નરેન્દ્ર ગંભીરતાથી કહ્યું.

સવિતાને આ જવાબ ગોફણના ઘા જેવો લાગ્યો, તેમ છતાં પોતાની જાતને સંભાળી લઈને તે બહાદુરીથી બોલી, “ચાલો, બહુ સારું થયું. હવે તો આવશો ને અમારા ગામમાં અવારનવાર!”

“કંઈ છૂટકો છે?” નરેન્દ્રે કહ્યું.

સવિતા કંઈ બોલી નહિ. બોલવાનું બાકી પણ શું રહ્યું હતું? ઢીલા પગલે અંદર જઈને તેણે હેતાબાને પૂછ્યું, “વાલોળ તોડી જઉં? સાંજે મોહન આવવાનો છે. શાક નહિ હોય તો બૂમાબૂમ કરશે પાછો.”

હેતાબાએ કહ્યું, “લઈ જા ને, બૂન! કુણ સૂંટે ને કુણ વઘારે અંઈ તો? આ મંગળિયો એક હમજતો નથી ને ઓમ ને ઓમ વૈતરાં કુટાવે છે મારી કને!”

સવિતાએ ટોપલી લીધી ને પાછળ વાડામાં જવા માંડ્યું, પણ હેતાબાએ એને પાછી રોકી, “સવલી! આટલી બશેર બાજરી ભૈડી આલ ને! ભૈડકું બાફી ખાવા થાય મારે!”

સવિતાના પગ તરત જ અટકી ગયા. દરરોજની એને ટેવ છે, કોઈ કંઈ કહે તે સાંભળવાની, કામ હોય તે કરવાની. એણે પૂછ્યું, “લાલો ક્યાં છે બાજરી?”

“એ રહી ઘંટીને ગાળે – ટોપલીમાં.”

“મારી રાહ જોઈને જ મૂકી રાખી હશે ત્યાં, નહિ કે હેતાબા!” કહી સવિતા પાછી ઓરડામાં ગઈ. ત્યાં પરસાળની બાજુના ખૂણામાં ઘંટી ગોઠવેલી હતી. ત્યાં બેઠી અને નીચું જોઈને બાજરી ભરડવા લાગી. તેણે નરેન્દ્ર સામે નજર સરખી કરી નહોતી તે છતાં એને આમ ગોઠવાયેલી જોઈને નરેન્દ્ર હીંચકા પરથી ઊઠીને આવ્યો અને ઓરડા તથા પરસાળ વચ્ચેના મોટા ઉંબરા પર બેઠો.

“હું-હું! ઉંબરા પર ન બેસાય.” સવિતાએ તેને ટોક્યો.

“કેમ?” નરેન્દ્રે પૂછ્યું.

“ખબર નહિ.”

“તો-તો હું બેસીશ!”

“હેતાબા જુએ એટલી વાર. લડી નાખશે!”

“મને નહિ લડે, હું તો મહેમાન છું.” કહી નરેન્દ્રે આરામથી આસન જમાવ્યું. એને મન હતું કે સવિતા કંઈ બોલે. સવિતાએ તો વાત પતી ગઈ હોય એમ નીચું જોઈને દૃષ્યે જ રાખ્યું. એનું ધ્યાન ખેંચવા નરેન્દ્રે બે-ચાર ખોંખારા ખાધા ત્યારે એણે હસીને પૂછ્યું, “પાણી લાવી આપું?”

“ના-ના!”

વળી પાછી શાંતિ છવાઈ ગઈ. તેમાં ઘંટીનો એકધારો ઘડકો અવાજ પેલી સક્કરખોરાની યાદ આપતો ગુંજવા લાગ્યો. જોકે એ અવાજ સક્કરખોરાના કરતાં હોવાના અવાજને વધારે મળતો આવતો હતો. કદાચ એ અવાજથી જ પ્રોત્સાહિત થઈને સવિતાએ વાત શરૂ કરી:

“ચાંલ્લો ક્યારે છે?”

“ચાંલ્લો? કોનો ચાંલ્લો?” નરેન્દ્ર વિસ્મિત થઈ ગયો.

“કેમ, કહેતા’તા ને, છોકરી ગમી?”

ઘંટી બંધ થઈ ગઈ. સવિતાનાં નેત્રો નરેન્દ્ર સામે સ્થિર થઈ ગયાં, તે સાથે નરેન્દ્ર ખડખડાટ હસી પડ્યો. સવિતા ચિડાઈ ગઈ. એને નરેન્દ્રનું આ ક્વખતનું હસવું ન ગમ્યું. એણે નજર એકદમ ફેરવી લીધી અને જોરથી ભરડવા માંડ્યું.

નરેન્દ્ર એ સ્ફૂર્તિલી સોહામણી છોકરી સામે જોઈ રહ્યો અને ફરી વાર આવતું હસવું રોકીને બોલ્યો, “અરે, આમ તો જુઓ!”

નજર નીચે જ ઢાળેલી રાખીને સવિતા બોલી, “શું છે?”

“વાત કહું.”

“બોલો ને, સાંભળું છું.”

“સામું જુઓ તો વાત કરતાં ફાવે ને?”

સવિતાએ નજર સહેજ ઊંચી કરીને પૂછ્યું, “શું છે?”

“કહું છું – મને તો છોકરી ગમી. પણ તેથી શું?”

“કેમ? પછી વાર શાની? કરો કંકુના!”

“છોકરીનું મન ન જાણવું જોઈએ?”

સવિતાએ ઉદાસ થઈને નજર ફેરવી લીધી. મુઠ્ઠી ભરીને બાજરી ઓરતાં તે ધીમા અવાજે બોલી, “છોકરીઓને વળી મન શાં?”

“એમ કેમ બોલો છો, સવિતા?”

“સાચું જ કહું છું, અમારે છોકરીઓને એ બધું મન, ના મન ક્યાંથી પોસાય? અમારે તો આંખ મીંચીને ઊભાં રહેવાનું. જે મુરતિયો હા પાડે એની સાથે પરણી જવાનું અને જિંદગી જીવી નાખવાની.”

“જિંદગી શું એમ જીવી નાખવા માટે છે?”

“નથી – હોવી ન જોઈએ. પણ એવા બધા વિચારો કર્યાથીયે શો ફાયદો! અમને જેમ મન ન પોસાય એમ આ વિચારો કરવાની ટેવ પણ ન પોસાય.”

“તોયે તમે તો કરો છો!”

“હું? હા – પણ તમને કોણે કહ્યું?” સવિતાએ લોટ વાળવા માંડ્યો.

નરેન્દ્રે જવાબ ન દીધો. એ લોટ વાળીને ઊભી થતી સવિતાને જોઈ રહ્યો. પછી એ ચાલવા માંડી એટલે બેબાકળો બનીને બોલી ઊઠ્યો, “મારે તમને કંઈક કહેવું છે.”